

NAŠE BRODARSTVO I BRODOGRADNJA U ODNOSU NA ZAMJENU DUGOVA

Hrvoje Kačić, redoviti profesor
Pomorskog fakulteta u Dubrovniku

UDK 656.61+629.12:339.727
Izvorni znanstveni rad

U uvodu autor objašnjava okolnosti i označava pretpostavke koje trebaju biti ispunjene da bi se poslovi konverzije mogli primijeniti. U kontekstu šireg pojma konverzije duga definiraju se razlike u pojmovima konverzije duga, odnosno zamjene duga. Kritički se osvrće na nacrt odredaba koje je izradila Narodna banka Jugoslavije radi normiranja konverzije dugova u SFRJ. Zalaže se za korištenje swappinga u brodogradnji i brodarstvu. Autor upozorava na negativne učinke ako se sredstva ostvarena popustom (discountom) prilikom konverzije dugova ne usmjeravaju u oživljavanje privrednog rasta naglašavajući da uz brodarstvo, odnosno brodogradnju, konverzija dugova može korisno poslužiti za razvoj turizma, poljoprivrede, perspektivne industrije, građnju prometnica, itd.

UVODNE NAPOMENE

Moje iskrene čestitke o četrdesetj obljetnici priključenja Zavoda za pomorsko pravo, historiju i ekonomiku pomorstva najuglednijoj hrvatskoj znanstvenoj instituciji. Jadranski institut koji danas djeluje pod nazivom Zavod za pomorsko pravo, historiju i ekonomiku pomorstva opravdano se može ponositi plodovima svoga rada. Nastavak bogate tradicije je dragocjeni periodik koji kontinuirano izlazi već tri desetljeća, marljivom brigom mladih entuzijasta u samom Institutu, kao jedina pomorsko pravna revija ove vrste u našoj zemlji. Međutim, stvara se dojam da ostali rezultati Zavoda nisu sada toliko zapaženi kao što su bili u najslavnijem razdoblju Jadranskog instituta.

Usuđujem se sugerirati da uzroke spomenutih mišljenja treba tražiti u krugovima izvan Zavoda i izvan Akademije. Pri tom želim spomenuti da do takvih pojava prečesto dolazi uslijed stalnog traženja novih formi i oblika organiziranja. Pri pronalaženju novih formi događa se da zaobilazimo postojeće vrijednosti. Time ujedno usitnjavamo potencijale disperzijom i rasipa-

njem ekonomske podloge, koja, ipak, uvijek ostaje bitan preduvjet svakoga solidnog i uspješnog djelovanja. Cestitke, uz priznanje i zahvalnost, izražavam svim ranijim i sadašnjim članovima ovoga vrijednog kolektiva, na čelu s voditeljem akademikom Vladislavom Brajkovićem.

Našem današnjem slavljeniku iskreno želim uspješan nastavak i renesansu svojeg stvaralačkog djela.

Izbor moje teme nije slučajna, iako netko može biti iznenađen da se ja, kao čovjek jurističke edukacije i orijentacije, upuštam u problematiku naše suvremene ekonomike.

Privremeni bijeg ili izlet iz uskog područja zanimljivih pomorskopravnih tema, u područje društveno-ekonomskih razmatranja, smatram dopuštenim zbog fizionomije našeg slavljenika. Kod toga, naslov i izbor teme opravdam potrebom da se još uvijek održi na životu ideja koja je od mnogih već pokopana, a to je da se gradnja brodova za domaće brodare, kada se ne može direktno, bar posredno, vrati u vrijedne i sposobne ruke domaćih brodograditelja. Naime, prevladava shvaćanje, da kada u povoljnijim prilikama nismo uspjeli značajnije organizirati gradnju brodova za domaće brodare u jadranskim brodogradilištima do sada, u kriznim prilikama žestoke inflacije, nelikvidnosti, pada privrednog rasta itd. sa svom oštrinom usmjerava cjelokupnu privredu na izvoz, da se iluzorno uopće baviti ovom temom. Ja sam došao do zaključka da se takvom malodušju ne smijemo prepustiti i činjenicu, što ja ovu priliku koristim za afirmiranje problematike, koja je predmet mojega saopćenja, treba shvatiti kao moje uvjerenje da se realizacijom određenih rješenja, taj naš brod može vratiti na navoze naših brodogradilišta.

Svoju današnju intervenciju i uopće moje bavljenje ovom problematikom, treba shvatiti samo kao poticaj ili još prije kao apel onima čija se riječ glasnije čuje i čiji glas većom težinom tragove ostavlja, da mobiliziramo sve raspoložive snage, kako bi se ova neprirodna pojava o separiranosti našeg brodarstva od domaće brodogradnje, kao anomalija, anakronizam ili s vašim dopuštanjem apsurd i ludost, što prije pokušala ukloniti, i to ne samo radi brodarstva i brodogradnje.

Međutim, izborom konkretnog naslova pod kojim određenu materiju pokušavam objasniti, nametnuo sam i vama i sebi stanovitu nedaću. Naime, stjecajem okolnosti, dva odvojena problema, tj. s jedne strane funkcioniranje mehanizma swappinga ili zamjene dugova, a s druge strane apliciranje ovoga mehanizma na gradnju brodova, posredno za domaće brodare, pokušavam spojiti pod jedan naslov.

Zbog složenosti pitanja koja su predmet naših razmatranja, druge solucije nema. Radi lakšeg praćenja, ja sam u prilogu dao i shematski prikaz mehanizma zamjena dugova, koji nije otvoren i ostvarljiv samo za brodare nego i za sve druge programe, a kod toga osobito želim podvući mogućnosti koje se ostvaruju za ulaganje u objekte turističke privrede, proizvodnju hrane i druge grane industrije, pa i za Jadransku autocestu itd.

Moram naglasiti da sam na spajanju ovih dvaju tema bio prisiljen, jer prvo s swappingu ili konverziji, odnosno zamjeni dugova kod nas, koliko ja znam nije do sada nešto sustavno objavljeno, a drugo, ja se ne želim, a niti se osjećam kvalificiran, swappingom baviti ako u ovom mehanizmu brodogradnja i brodarstvo ne nađu svoje mjesto.

Iz prirode same stvari, sa stajališta interesa naše zemlje, proizlazi očito, da je zamjena duga opravdanje i svrsishodnije sredstvo od konverzije duga, jer ova potonja operacija ostaje samo u sferi financijske transakcije. Naprotiv, zamjenom duga, uz ukupno smanjenje zaduženosti zemlje, ostvaruje se istodobno povećanje privrednih potencijala zemlje, a time i privredni rast, što ostaje bitan faktor za stvaranje preduvjeta za izlazak iz krize.

Prateći dosadašnju realizaciju u ovoj sferi, mogu se zapaziti zabrinjavajuće pojave, koje su rezultat voluntarizma i diletantizma.

U okviru Narodne banke Jugoslavije izrađen je nacrt propisa kojima je svrha reguliranje poslova zamjene i konverzije dugova.

Naše osnovne primjedbe svode se na ovo:

1. Narodnoj banci se utvrđuje pasivni položaj, tako da u ovim operacijama sudjeluje u položaju posrednika;
2. — narodna banka aktivno ne djeluje usmjeravanjem »slobodnih dinarskih sredstava« u pravcu omogućavanja poslova zamjene dugova;
3. — ne potiču se rješenja i mjere koje omogućuju privredni rast, a time i oporavak privrede;
4. — predviđa se uvođenje novog oblika »ŠTICUNGA«, samo obrnutog predznaka;
5. Predlažu se neopravdano visoke naknade za isključivo administrativne usluge Narodne banke;
6. — voluntarističke i utopijske procjene o sposobnosti i o zrelosti naših privrednih subjekata da se putem nadmetanja (aukcije) licitira o visini popusta;
7. — u ovom trenutku dok privreda ne stasa i dok se ne prestrukturiira nije realno usmjeravati mjerama posebne stimulacije operaciju swappinga u područja iznad prosječne zaduženosti;
8. — ostavlja se slobodan prostor da se pozitivni učinci iz poslova konverzije dugova usmjeruju u plaćanju robe reeksportirane s klirinškog područja. Debalans u klirinškim plaćanjima treba rješavati drugim mjerama administrativne prirode, jer to i jest proizvod administrativnog netržišnog fenomena, jer sigurno je pogrešno dopustiti da pri konverziji dugova transakcije klirinške provenijencije konkuriraju skupa sa stranim ulaganjima u jugoslavenske privredne tokove.

Ako ne uslijede temeljite izmjene u nacrtu predloženih propisa, mislim da smo na sigurnom putu da se sve pogodnosti koje ovaj instrument pruža neće iskoristiti na pravi način. Čak postoji realna opasnost da se instrument swappinga potpuno diskreditira.

Koliko je meni poznato, do sada je zaključeno 10 poslova swappinga u vrijednosti od preko pola milijarde US dolara.

Dosadašnja iskustva Čilea i Turske u pozitivnom pravcu, te Perua, Meksika i Argentine u negativnom pravcu.

Ilustracije radi, kakvi se efekti zamjenom duga ostvaruju putem swappinga zaključenjem gradnje jednog tipičnog Panamaks Bulkcarriera (od 70.000 tona) ili kemikalca od 40.000 DWT, čija je svjetska cijena zaokružena US 30 milijuna dolara u pretpostavci da discount, odnosno popust 50 %, (iako je on do sada realno već oko 60 %), pomoću swappinga brodogradilište može ostvariti protuvrijednost u dinarima od 40 milijuna dolara, s tim da bi domaći brodar preuzeo obvezu otplate toga duga za naručeni brod u domaćem brodogradilištu u vrijednosti od 25 milijuna dolara, jasno u devizama, jer je to vrijednost svježeg kapitala, kojeg treba vratiti novim vjerovnicima, ali bez učešća i eksponiranja Narodne banke Jugoslavije i drugih jugoslavenskih poslovnih banaka. Devizna komponenta može biti dodatno pokrivena.

Svježeg kapitala raspoloživog da prati domaće brodare preko njihovih vanjskih tvrtki ima. U ovakovim aranžmanima domaći brodari još uvijek uživaju zavidni kredibilitet, unatoč negativnih trendova pojedinih banaka da u posljednje vrijeme ne ulaze u kreditiranje poslova, gdje ipak jugoslavenski interes predstavlja glavni oslonac za povrat odobrenih kredita.

Treba se složiti da su likvidni dinari »usko grlo« za realizaciju mehanizma zamjene dugova. Čudna, ali istinita konstatacija. Čudna zbog toga jer smo se dosta naslušali da se devizni dug prema inozemstvu nagomilao, zbog devizne nelikvidnosti, a sada kada postoje mogućnosti da se taj dug vraća u nacionalnoj valuti (u dinarima), i to uz popust, suočavamo se s činjenicom da nedostaju dinari.

Poznato je da je interna likvidnost također golemi problem, ali je također točno i to da ima subjekata koji raspolažu dinarima i koji se suočavaju s teškoćama kako, kuda i gdje plasirati te svoje dinare? Čini nam se da bi Narodna banka Jugoslavije trebala neizostavno intervenirati u pravcu da subjektima koji raspolažu dinarima, a istodobno se nalaze među deviznim dužnicima, čiji su dugovi obuhvaćeni reprogramiranjem, nametne obvezu da takve dinare obvezno stave u funkciju smanjenja svoga deviznog duga uz zamjenu dugova, a time i općeg privrednog rasta u zemlji.

Narodna banka je takav subjekt kojemu je poznato, ili kojem bi trebalo biti poznato, koji su to subjekti koje terete obveze povrata dosadašnjih deviznih dugova. Također je uloga Narodne banke Jugoslavije na identifikaciji slobodnih dinara od esencijalne važnosti.

Kada razmatramo položaj i mogućnosti brodogradnje i brodarstva u odnosu na swapping, potrebno je naglasiti da se upravo povezivanjem ovih dviju grana mogu ostvariti vrlo povoljni učinci u funkciji zamjene državnih dugova, smanjenjem ukupne zaduženosti zemlje i ostvarenjem privrednog rasta. Poznato je naime da je u posljednje vrijeme upravo problem privrednog rasta zastao na svojoj kritičnoj točki i bez oživljavanja privrednog rasta nema izlaska iz krize.

Pri prodaji broda stranim kupcima isporukom novosagrađenih brodova ostvaruje se jednokratni izvozni efekt. Dok, naprotiv, isporukom tako novo-sagrađenih brodova preko tvrtki koje su u cijelosti ili djelomično u vlasništvu naših brodarskih organizacija (umjesto stranim kupcima), takvi brodovi ostaju u funkciji daljnjeg privređivanja i ostvarenja dodatnih zarada i deviznog priliva. (Podsjetimo 2,5 do 4 puta veći devizni efekat).

Za gradnju brodova na izloženi način uz istodobno smanjenje ukupne zaduženosti zemlje mogu se koristiti dinarska sredstva iz ovih izvora:

1. Angažiranje dinara domaćih poslovnih banaka koje su, bilo kao jedini dužnik, bilo kao garant (jamac i platac) eksponirane u postojećoj deviznoj zaduženosti zemlje. To se odnosi i na ostale dužničke subjekte u nas;
2. — vrijednost primarne emisije u dijelu koja se inače usmjerava u potencijal Jugoslavenske banke za međunarodnu ekonomsku suradnju;
3. — vrijednost primova i stimulacija, čije odobravanje kod swappinga opravdano treba izostati, ali protuvrijednost ovih sredstava treba ostaviti u funkciji smanjenja zaduženosti Narodne banke Jugoslavije, odnosno Federacije;
4. — vrijednost sredstava koju Jumbes ostvaruje povratom zajmova odobrenih za gradnju brodova za račun stranih tvrtki koje su u vlasništvu domaćih brodarskih organizacija;
5. — dio sredstava budžeta uz posebnu provjeru u kojim se pravcima koriste sredstva primarne emisije, jer u skladu s načelom razboritosti i Federacija bi trebala voditi računa da se brine za smanjenje vlastite zaduženosti prema inozemstvu.

Naime, posljednji je trenutak da se od proklamiranih deklaracija i rezolucija prijeđe stvarno na djela. Čini nam se da nema ni vremena ni prostora da određeni sektori opće i zajedničke potrošnje uživaju nedodirljivost zaštićeni sa stanovitim vrstom embarga. Našu privredu, a brodogradnja i brodarstvo su samo segmenti te privrede, doživljavam kao deblo stabla koje ima prekomjerno razgranatu krošnju pod čijom težinom to deblo stenje i škripi. Ukoliko ne posegnemo kresanjem krošnje i ne osiguramo prirodnu regeneraciju potrebnim hranjivim sastojcima žilama stabla, bojimo se, da uz vlastite balaste (loše organiziranosti, niske produktivnosti itd.) deblo neće moći izdržati.

Još uvijek se često i olako daju kvalifikacije osporavajući dobronamjernost i tamo gdje razum i objektivnost ne dopuštaju daltonizam i sljepoću, kozmetiku, samozadovoljstvo i privide o zdravlju i vitalnosti vlastitih snaga.

Izgleda mi da mnogi smatraju da šest godina moratorija ne nalaže potrebu da i u ovom razdoblju »predaha« mislimo i radimo na smanjenju ukupne zaduženosti zemlje (moratorij — mrtvilo). Takav se dojam stječe analizom rješenja predloženih od strane Narodne banke Jugoslavije, a sadržanih u nacrtu Odluke o uvjetima pod kojima i o načinu na koji domaće osobe mogu prijevremeno uplaćivati obveze po inozemnim kreditima.

Malo je onih koji sagledavaju pravo stanje stvari. Neodgovorno se utječe u pravcu kreiranja nadobudnosti stvaranjem dojmova kod većine da smo s uspjehom dovršili razgovore s Pariškim klubom banaka i Međunarodnim monetarnim fondom. Mi se zapravo nalazimo na opetovanom i prolongiranom popravnom ispitu. Sasvim je vjerojatno da mlade generacije realnije shvaćaju perspektive koje ih očekuju i tu dijelom treba tražiti uzroke alarmantnog odljeva mladih stručnjaka i nastavak egzodusa koji, različitog intenziteta i šarolikog sastava, već predugo traje. Tek se u posljednje vrijeme počinje odgovornije razmatrati problematika migracija i emigracija, depopulacije i demografske eksplozije, koje paralelno egzistiraju na jugoslaven-skim prostorima. Sve te pojave ne podnose jednostrane i paušalne ocjene i u toj sferi smo do sada propali na ispitu.

Imperativno nam se nalaže da se u privrednoj reformi ustraje. Nemojmo onemogućiti da u tome brodarstvo skupa s brodogradnjom ne daju svoj pozitivni doprinos. Taj doprinos može biti značajan i dugoročan i u funkciji općeg privrednog rasta ovih dvaju propulzivnih grada i kao sredstvo značajnog smanjenja ukupne zaduženosti zemlje. Treba stvoriti uvjete da brodarske organizacije mogu koristiti vrijednost vlastitih sredstava dinarske amortizacije, koja su inače izložena strahovitoj depresijaciji, i praktično zbog nemoćnosti plasmana i korištenja prestaju biti u funkciji svoje namjene.

Moramo koristiti i iskoristiti materijalnu osnovu za izlazak iz krize koja nije samo privrednog karaktera, jer time otvaramo perspektivu općeg oporavka i dostojnog života i boravka mlađim naraštajima na ovim našim prostorima. Siguran sam da su brodovi takvi objekti, čijom izgradnjom kod kuće, i sebi i svijetu možemo dokazati da popravne ispite uspješno polažemo.

* * *

Poznavatelji prilika kod nas svjesni su žalosne činjenice da naša brodogradnja, koja je u svjetskim razmjerima industrijska velesila prvog reda, u tekućem razdoblju ne gradi brodove za domaće brodare.¹ Točno je da su sredinom ove godine za razdoblje od 1986 do 1990. konačno potpisana dva samoupravna sporazuma, i to Samoupravni sporazum o realizaciji plana izgradnje flote za brodarstvo u SR Hrvatskoj u domaćim brodogradilištima i Samoupravni sporazum o uvjetima korištenja sredstava koja se obvezno udružuju za izgradnju flote za hrvatske brodare u domaćim brodogradilištima. Unatoč pretenciozno sročnim samoupravnim dokumentima naslovljenim još ambicioznijim naslovima, tužna je istina da se u tekućem petoljetnom razdoblju može već sa sigurnošću konstatirati da s domaćih navoza neće zaploviti ni jedna plovna jedinica prekomorske plovidbe koja bi kao izravna isporuka domaćih brodograditelja obogatila sastav jugoslavenske trgovačke mornarice. Ovom prilikom se nećemo upuštati u analizu uzroka i razloga zbog kojih su narudžbe brodova za domaće brodare iščezle s navoza

¹ Poblize o tome Kačić, H., »Naše brodarstvo i povezanost sa domaćom brodogradnjom«, Naše more, Dubrovnik, 12—2, 1988.

jadranskih brodogradilišta (s izuzetkom nekoliko brodića za korištenje unutar našega obalnog mora). Potrebno je, međutim, spomenuti i to da zbog monetarno-kreditnih nesigurnosti i visokih inflacijskih stopa, koje svaku dinarsku narudžbu broda — kao objekta kapitalne vrijednosti — čini nepodnošljivim investicijskim pothvatom, nitko od domaćih brodarka ili brodograditelja više uopće ne uzimlje ozbiljno u razmatranje narudžbu dinarskog broda, iako bi to bio jedini način plasmana brodova u skladu sa sistemskim mjerama tekuće ekonomske politike. Ne izgleda da se takvo stanje u dogledno vrijeme može okrenuti na bolje.

Prema tome, protuprirodna poslovna separiranost našega brodarstva od brodograđevnih giganata vlastite zemlje ostaje bolni anakronizam koji se svom svojom turobnom težinom i zabrinjavajućim dimenzijama najoštrije manifestira u drugoj polovici tekućega desetljeća. Već je gotovo sigurno da će se takvo stanje protegnuti i u prve godine narednog desetljeća, a bojimo se, ako ne uslijede stanoviti korijeni zahvati koji bi promijenili postojeće okolnosti, da se može dogoditi i da zakoraćimo u slijedeće tisućljeće, a da za dinarske brodove još ne bude mjesta u proizvodnim programima domaćih brodograditelja. Naša brodogradnja ostaje, dakle, ovisna isključivo o stranim naručiteljima, što je nedopustivo, iako, zahvaljujući svojim kapacitetima, ona mora i treba uvijek zadržati svoju pretežnu orijentiranost na izvoz. Naše brodarstvo, s druge strane, ostaje prisiljeno ostvarivati zamjenu svog flotnog potencijala pretežno kupnjom brodova u inozemstvu, a sasvim izuzetno i nabavkom novogradnji u inozemstvu. Pri tomu su brodari prisiljeni izmišljati oblike, načine i sredstva kako bi, unatoč raznim ogradama birokratskoadministrativne prirode, ipak slijedili neizbježnu nužnost opstanka na moru, hvatajući dah u olujama hirovite utakmice na svjetskom tržištu zamjenom zastarjele tonaže mlađim brodovima novijih tehničkih osobina i suvremenije tehnologije.

Na našim smo učilištima stekli elementarne spoznaje i objašnjenja da su administrativnocarinske barijere pri uvozu u prvom redu u funkciji zaštite vlastite industrije. Prilike koje sada prevladavaju u odnosima između brodogradnje i brodarstva negiraju takvo učenje, jer je de facto zapriječen pristup jugoslavenskih brodarka domaćim brodogradilištima. Barijere su vrlo teško premostive i trajne, osim kad se radi o zamjeni broda koji je izgubljen iznenadnim događajem (naprasnim pogibeljima), ali i tada uz uvjet da je plaćena osigurnina. U svim ostalim slučajevima, posebno kad brodovi pod bremenom neumitnog starenja završavaju u rezalištima širom svijeta, barijere ostaju nesavladive. Dužni smo upozoriti da nerijetko takve administrativne ograde, mada neprimjerene svrsi i funkciji, ipak odolijevaju vremenu i promijenjenim okolnostima. Upravo su stoga takve barijere nerijetko uzrokom da se u pojedinim slučajevima nabavke brodova za domaće brodarka neizbježno usmjeravaju u krilo stranih pravnih subjekata. Takvi subjekti umjesto da kao kreditori prate realizaciju kupnje broda na kredit i otplate duga kroz kreditno razdoblje, dobivaju od domaćih brodarka, uz sve ostale redovito prisutne oblike jamstva, također i posebnu zaštitu putem »pactum reservati dominii« kao izuzetno sigurnog dodatnog stvarnopravnog sredstva jamstva za zaštitu vlastitih interesa.

Zanimljivo je da se odredbama Carinskog zakona² regulira uvoz dijelova broda ili inventarskih predmeta broda uz oslobođenje od plaćanja carine ako se takvi dijelovi ili predmeti nabavljaju radi zamjene dotrajalih ili uništenih dijelova. Ratio ovog carinskog propisa ne vrijedi, međutim, kada se uvozi drugi brod, radi zamjene dotrajalog broda iako je dotrajalost nekoga broda isključivo posljedica dotrajalosti njegovih dijelova. Prema tomu, substitucija brodova kojom se nadomješta njihovo nestajanje uslijed starenja, odnosno dotrajalosti, čemu su po prirodi stvari izložene sve stvari, pa tako i brodovi, ne uživa naklonost zaštitnofiskalne politike vlastite države.

U postojećim izrazito nepovoljnim prilikama koje se često kvalificiraju kao složene okolnosti trenutka (upotrijebljeni izraz »trenutak« treba shvatiti u značenju cijelog razdoblja realizacije programa dugoročne stabilizacije i ostvarenja željenih ciljeva privrednog preobražaja i gospodarskog oporavka) ipak je, preko inozemnih tvrtki, koje su u cijelosti ili dijelom u vlasništvu ili pod kontrolom naših brodarskih poduzeća, zalutalo nekoliko brodova na navoze jugoslavenskih brodogradilišta. Takvim ohrabrujućim izuzecima, koji zasada samo potvrđuju obeshrabrujuće pravilo, opravdano je prešutno dati, uz već priznati izvozni tretman, punu podršku i širom otvoriti bez ustezanja i oklijevanja vrata za uknjižbu u jugoslavenske upisnike brodova.

Uz zakonske mogućnosti koje postoje za nabavke brodova od stranih vlasnika i iz stranih brodogradilišta u skladu s odredbama čl. 175. Zakona o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi novu soluciju treba protegnuti, te na formalan način rehabilitirati, i na novoizgrađene brodove koji se grade po naruđbi stranih naručitelja u jugoslavenskim brodogradilištima, čak i u slučajevima kad se takvi brodovi upisuju u jugoslavenske upisnike pod uvjetom da je udovoljeno zakonskim zahtjevima, a to znači da je brodar određenog broda jugoslavenska organizacija udruženog rada (toč. 1) odnosno da se konkretni brod nalazi u tehničkom, upravnom i komercijalnom pogledu u ingerenciji domaćih brodarskih organizacija (toč. 5). Slični se učinci postižu i u pogledu brodova koji bi trebali biti u vlasništvu ili na raspolaganju, odnosno iskorištavanju subjekata registriranih s domicilom u slobodnim carinskim zonama³, jer bi i te brodove teretila obveza upisa u jugoslavenske upisnike brodova. Za potrebe naših razmatranja nužno je naglasiti da takvi brodovi i sada uživaju tretman stranog broda jer su naručeni od strane stranih kupaca i uz cijene ugovorene i plative u stranim konvertibilnim valutama.

U svijetu je opće poznata činjenica da ni brodovlasničke tvrtke ni brodograđevne industrije nisu privredne grane koje raspolažu značajnim kapitalom u usporedbi s ogromnom vrijednošću brodova koju oni predstavljaju kao objekti kapitalne vrijednosti. Brodogradnji su naime brodovi jedini proizvod cjelokupnoga radnog procesa, a brodarstvu glavno i jedino relevantno

² Usp. čl. 29. st. 1. t. 7. Službenog lista SFRJ br. 50/1983.

³ Usp. Lončarić-Horvat, O., »Brod kao carinska roba u jugoslavenskom carinskom sistemu«, Savjetovanje o stvarnopravnim i obveznopravnim jamstvima u vezi s brodom s aspekta osiguranja, Pula, studeni 1988.

osnovno sredstvo. Raspolaganje financijskim kapitalom preselilo se iz ovih dviju grana privrede u bankarske i druge novčarske institucije. Zato ni stanje kod nas ne može biti povoljnije, osobito kad je realna akumulacija domaće privrede presahla u uvjetima teško izdržljive inflacije, prevelikoga opterećenja privrede, nezadovoljavajuće produktivnosti, preglomazne nadgradnje, dogmatskih zabluda i preskupe države. Nepovoljni trendovi zahvatili su također i JUBMES te poslovne banke koje naročito teško podnose teret cjelokupne zaduženosti zemlje prema inozemstvu, ogromnih međusobnih potraživanja i široko rasprostranjene nelikvidnosti u privredi, što sve remeti normalno poslovanje i ugrožava privredno i gospodarsko tkivo sustava⁴.

U tim krajnje nepovoljnim prilikama nameće nam se obveza i dužnost da zajednički ustrajemo, pronađemo i unaprijedimo svaku priliku koja bi nam omogućila viorenje jugoslavenske zastave na brodovima izgrađenim u domaćim brodogradilištima.

Jasno je da nema sredstva za realizaciju programa izgradnje brodova bez dodatnog participiranja stranog kapitala, a činjenica je da se u posljednje vrijeme strani kreditori sve teže odlučuju davati jugoslavenskim partnerima vlastita sredstva u zajam⁵. Ipak, unatoč tako nepovoljnih trendova sa zadovoljstvom se može konstatirati da domaći brodari, zahvaljujući svojim stranim stvrtkama i suradnji sa stranim partnerima, s kojima dugogodišnje uspješno posluju, još uvijek uživaju u svijetu visok kreditni ugled.

Osobito je važno i zanimljivo da zaduženost Jugoslavije prema inozemstvu otvara stanovitu mogućnost da se dio devizne zaduženosti u konvertibilnim valutama smanji uz istodobno usmjeravanje dinarske protuvrijednosti na ulaganje u jugoslavenske proizvodne potencijale.

Opća zaduženost nekih zemalja u razvoju, uključujući i socijalističke zemlje istočne Europe, doseže takve razmjere da se opravdano postavlja pitanje hoće li biti uopće moguće u cijelosti vratiti dugove te hoće li neke od tih zemalja smoci snage kako bi smanjile svoju zaduženost, odnosno kada će uslijediti otplata tih dugova? Još 1982. godine Janez Stanovnik je upozorio »da problem dugova nije više samo problem dužnika nego je centralni svjetski problem.«⁶ Nedvojbeno je da problem dugova predstavlja teško breme i za zemlje vjerovnike, ali ipak su u daleko težoj situaciji zem-

⁴ A. Marković, član Predsjedništva SRH i Predsjednik Radne podgrupe za društveno-ekonomsko uređenje Ustavne komisije Skupštine SFRJ, kaže: »što mi zapravo sada radimo i što želimo promjenama? One nisu same sebi cilj! Sve ovo što radimo jest traženje novih rješenja na osnovi dugogodišnjeg iskustva koje je negiralo dosadašnju teoriju i dovelo nas u velike poteškoće koje erodiraju ne samo privredno i ekonomsko tkivo naše zemlje nego dovode u pitanje i samoupravni socijalistički sistem u cjelini.« usp. Nedjeljna Dalmacija, Split, br. 916, 20. studenog 1988.

⁵ »The Yugoslav Time Bomb«, Financial Times, London, 1. kolovoza 1988. Izlaganje N. Dizdarevića, B. Mikulića i B. Lončara na zajedničkom sastanku Predsjedništva SFRJ i SIV-a, Beograd 31. listopada 1988.

⁶ Zaključak iz izlaganja na Tribini Centra za idejnoteorijski rad Gradskog komiteta SKH, Zagreb, 1983.

lje dužnici. Pitanje dugova, osobito pojedinih zemalja, prerasta u ozbiljni društvenoekonomski problem svjetske ekonomike i međunarodnih odnosa. Uz zahtjeve za promjenu svjetskog gospodarskog sustava sazrijeva svijest i saznanje da dio zemalja-dužnika neće u cijelosti vratiti svoje dugove. I sama činjenica opetovanog reprogramiranja dugova u skladu s preuzetim obvezama utječe na bonitet tražbina koje su obuhvaćene takvim reprogramiranjem. U takvim okolnostima u svijetu se pojavilo i sve se intenzivnije razvija tržište posebnog tipa, tzv. sekundarno tržište (»secondary market«) na kojem pojedini vjerovnici u nastojanju da se riješe »sumnjivih potraživanja« prodaju, prenose uz naknadu ili ustupaju svoje tražbine prema određenoj državi ili prema narodnoj banci konkretne države s tim da je cijena ustupljene tražbine ispod nominalne vrijednosti (»face value«) odnosnih potraživanja. Taj prijenos, prodaja, ustup ili zamjena dugova egzistira i obavlja se bez intervencije bilo kakvog legislativnog organa i reguliran je tržišnim zakonom ponude i potražnje i kolokvijalno je poznat pod imenom »SWAPPING«.

U kontekstu traženja načina za vraćanje na navoze brodogradilišta na istočnoj obali Jadrana brodova za domaće brodare, o swappingu je bilo riječi na VI. plenumu Znanstvenog savjeta za pomorstvo JAZU, održanog u svibnju ove godine u Zagrebu. Tom prilikom istaknuto je da bi se swappingom moglo pokušati premostiti jaz koji objektivno postoji između domaćeg brodarstva i brodogradnje. Na toj relaciji zasada nema napretka iako treba istaknuti da su u međuvremenu perfektuirani neki poslovi jugoslavenkih brodograditelja, ali zasada samo sa stranim brodovlasnicima.

ŠTO JE SWAPPING?

Bez pretenzija da dademo preciznu definiciju u najširem kontekstu swapping⁷ treba shvatiti kao mogućnost da domaći dužnik ili neki drugi subjekt za domaćeg dužnika ili umjesto njega uplatom u vlastitoj nacionalnoj valuti protuvrijednosti duga za koji jamči država kao garant ili supergarant, odnosno isporukom dobara dokida dužnički odnos uz istodobno smanjenje zaduženosti zemlje. Swapping je nastao kao reakcija vjerovnika suočenih s objektivnom nemogućnošću vraćanja dugova pojedinih zemalja u razvoju, kako bi poticanjem privrednog rasta u zemljama dužnicima osposobili ih za povrat duga u cijelosti ili barem djelomično. Pojava swappinga je relativno novijeg datuma. Prvi slučaj swappinga, s izuzetkom sličnih transakcija u vezi s Izraelom, primijenjen je u Brazilu 1978. godine otvaranjem mogućnosti povrata deviznoga duga konvertiranjem u brazilsku nacionalnu valutu. Osamdesetih godina konverzije su se proširile na ostale države Latinske Amerike, a zatim i na azijske i afričke zemlje u razvoju. Vrijednost popusta varira od zemlje do zemlje i fluktuirira, ovisno o prodaji i potražnji na sekundarnim tržištima, a kreće se od 20 do 80 % u odnosu na nominalnu

⁷ U engleskom jeziku izraz »swap« ili »swop« znači mijenjanje, zamjenu ili trampu.

vrijednost tražbine. Sredinom 1988. godine u Brazilu je popust iznosio oko 65 %⁸. Popust, odnosno »discount« u Sudanu doseže i do 95 %, a u Nikaragvi čak i 98 % kao rezultat potpune erozije povjerenja u bonitet privrede odnosnih zemalja. U odnosu na jugoslavenski dug približno je točan podatak registriran u našem dnevnom tisku da popust iznosi 54 %⁹. Iskustva u drugim zemljama u razvoju variraju od izvanredno uspješnih u Čileu i Turskoj do očitih promašaja u Meksiku, Peruu i Ekvadoru. U Jugoslaviji su prvi poslovi zamjene dugova dobili zeleno svjetlo u lipnju ove godine i početni rezultati ohrabruju.

Prednosti koje se ostvaruju swappingom jesu ove:

1. Za državu:

A. Kvalitetno novo sredstvo za smanjenje ukupne zaduženosti zemlje;

B. stimuliranje priliva svježeg kapitala vrlo potrebnog za oživljavanje privrednog rasta i povećanje proizvodnih kapaciteta zemlje bez ekspanziranja vlastitih potencijala za povrat toga svježeg kapitala;

2. Za dužnika:

A. Pravo na prijevremenu otplatu duga. Naime, poznato je da su svi dužnici bili prisiljeni na reprogramiranje dugova pa i oni koji su mogli vlastitim deviznim prilivom udovoljavati svojim obvezama;

B. mogućnost podmirenja duga u nacionalnoj valuti-dinarima prema tečaju na dan isplate.

3. Za dosadašnje vjerovnike:

A. Ostvarenje određene naknade-kompensacije s naslova »sumnjivih potraživanja« čime se usklađuje stvarno stanje u bilanci vjerovnika, a to su strane banke dužne učiniti snagom propisa vlastitih zemalja. Naime, dio tražbina s naslova jugoslavenskog duga već je otpisan ili se vodi u fondovima specijalne namjene za plasman u zemljama u razvoju.

U srpnju je ove godine (1988.) u Narodnoj banci Jugoslavije izrađen prijedlog rješenja kojim se omogućuje prijevremeno podmirenje obveza po inozemnim kreditima i drugo, zaključenje poslova konverzije i zamjene potraživanja stranaca po dugu refinanciranom s inozemnim komercijalnim bankama. Izrađen je nacrt Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kreditnim odnosima s inozemstvom te nacrt Odluke o uvjetima pod kojima i o načinu na koji domaće osobe mogu prijevremeno otplaćivati obveze po inozemnim kreditima (u daljnjem tekstu »Odluka«).

⁸ Prema podacima Centralne banke Brazila opseg smanjenja brazilskog državnog duga u razdoblju od 1978. do 1986. kretao se u vrijednosti od oko 600 do 800 milijuna US dolara godišnje. U 1987. je smanjenje prešlo 1 milijun dolara, a 1988. godine očekuje se da će putem swappinga dug Brazila biti smanjen za oko 8 milijardi US dolara. Gazeta Mercantil, The Brazilian Business Newspaper. International Weekly Edition, 30. rujna 1988.

⁹ Z. Gajski, u članku »Cijena izvoznog dolara« kaže: »Trenutno se na svjetskom tržištu dolar jugoslavenskog duga prodaje za samo 46 centi što je najniža cijena u posljednjih deset godina i što najupečatljivije svjedoči o nepovjerenju svijeta u sposobnostima i mogućnostima jugoslavenske privrede, Vjesnik, Panorama subotom, br. 542, Zagreb, 19. studenog 1988.

Radi uspješnijeg i jednostavnijeg prikaza vrijednosti i interesa koji kolaju u realiziranju swappinga poslužit ćemo se shematskim prikazom subjekata (koji se nalazi na kraju teksta) koji dobrovoljnim očitovanjem svoje volje proizvode prestanak određenih obveznih odnosa uz istodobnu izmjenu nekih od tih odnosa ili što će biti najčešći slučaj nastanak sasvim novih odnosa. Najčešće se kod swappinga radi o zamjeni prava i obveza između određenog skupa subjekata opterećenih nemogućnošću izvršenja ili karencijom dužnika u odnosu na postojeća prava i obveze s potpuno novim sadržajem i formom novih odnosa između drugih subjekata na zdravoj ekonomskoj osnovi. Pri tomu izdvajamo dva bitna čimbenika, a to su:

1. — da u novoj konstelaciji pravnih odnosa nema Federacije ili Narodne banke Jugoslavije, a u pravilu iščezavaju i svi drugi mogući subjekti na dužničkoj strani zajedno s dosadašnjim vjerovnikom (to su dakle svi subjekti koji su označeni na desnoj strani shematskog prikaza), i

2. — da se ubrizgavanjem novoga svježeg kapitala u privredne potencijale naših subjekata kreira novi poslovni odnos između novih subjekata pri čemu vrsta, priroda i opseg novog projekta ovisi o izboru novog kreditora (subjekti koji su označeni na lijevoj strani shematskog prikaza). Pri tomu se ne smiju potcijeniti okolnosti da će novi kreditor pokušati pribaviti maksimalnu zaštitu da ga ne snađe sudbina dosadašnjih vjerovnika.

S obzirom da materijali izrađeni u Narodnoj banci ne sadrže oznaku »strogo povjerljivo« ili »povjerljivo«, smatramo dopuštenim progovoriti o nacrtima tih instrumenata.

Predložene izmjene i dopune Zakona o kreditnim odnosima s inozemstvom zaslužuju podršku, jer se tako otklanjaju dosadašnji ambiguiteti s obzirom na oklijevanje koje je dosada ispoljeno u pogledu prihvaćanja swappinga. Treba očekivati da će predložene izmjene i dopune biti odlučni poticaj domaćim subjektima da se ulože potrebni naponi radi korištenja prednosti koja se korištenjem swappinga mogu ostvariti. Zakon ne upotrebljava izraz swapping, ali u okviru kolokvijalno afirmiranog pojma »debt swapping« i izvan engleskoga jezičnog područja, osobito u mnogim zemljama u razvoju, nacrtom Zakona inauguriraju se pojmovi »konverzija duga« i »zamjena duga«.

KONVERZIJA DUGA

Pod pojmom »konverzija duga« označavaju se poslovi kod kojih strani vjerovnici tražbine u okviru »jugoslavenskog duga« — kojima raspolazu ili su ih uz popust (»discount«) stekli na svjetskim sekundarnim tržištima — pretvaraju u dinare kod neke poslovne banke u Jugoslaviji ili kod Narodne banke Jugoslavije. Tu se radi o swappingu kao isključivo financijskoj transakciji.

ZAMJENA DUGA

Naprotiv, pojam »zamjena duga« odnosi se na poslove kada stranci neposredno zamjenjuju tražbine s naslova jugoslavenskog duga za robu, za

potraživanja iz inozemstva, za nove obveze koje se preuzimaju prema inozemstvu ili za ulog u domaćim radnim organizacijama.

U kontekstu pojma »zamjena duga« swapping sadržava komponentu protutražbine u obliku robe, kreditnih aranžmana i ulaganja u domaće radne organizacije, kreditiranje jugoslavenskih partnera i sl.

RJEŠENJA ZA KONVERZIJU JUGOSLAVENSKOG DUGA PREMA PRIJEDLOGU NBJ

U objašnjenju za izmjene i dopune Zakona o kreditnim odnosima s inozemstvom ističe se kao osobita prednost da se sada omogućuje domaćim dužnicima da prijevremeno podmire svoje dugove prema inozemstvu. Naime, čini nam se da takvo isticanje nema opravdanja, jer ni dosada nije bilo zapreka za podmiru duga koje bi se temeljile na kogentnim zakonskim propisima. Konačno, poslovi i transakcije koji su dosada, tj. prije novele Zakona, realizirani to upravo i potvrđuju¹⁰. Nemogućnost pojedinih subjekata da prijevremeno podmire svoj dug proizlazila je iz primjene uvjeta predviđenih u sporazumu o reprogramiranju dugova, što su u ime Federacije bili zaključeni sa stranim komercijalnim bankama pri čemu je bez dvojbe Narodna banka Jugoslavije bila aktivni sudionik. Promjenom uvjeta tih sporazuma dokućnuta je i tako nelogična zabrana plaćanja vlastitog duga čije je dospijeće već prethodno nastupilo.

Međutim, ono što u ovom trenutku naglašene potrebe deregulacije privrednih tokova i oslobađanja od pretjeranog normativizma posebno iznenađuje jest položaj i uloga koja je nacrtom Zakona namijenjena Narodnoj banci Jugoslavije. Naime, u stavu 2. čl. 13. nacрта Zakona predviđeno je da »Savezno izvršno vijeće, na prijedlog Narodne banke Jugoslavije, može propisati uvjete u predmetnoj materiji...« Pri tom treba imati u vidu da nacrt Zakona u stavu 4. istog člana (čl. 13.) predviđa da »poslove konverzije i zamjene provodi Narodna banka Jugoslavije pod uvjetima i na način utvrđen odlukom iz stava 2. ovoga Zakona.«

Smatramo da nije potrebno donošenje daljnjih normativnih akata podzakonskog karaktera te da je dovoljno predvidjeti da poslove konverzije ili zamjene provodi Narodna banka Jugoslavije. Narodna je banka, već po prirodi same stvari, nezaobilazno prisutna u svakom takvom poslu. Izgleda da Narodna banka Jugoslavije preferira pretjeranu regulativu koja će biti, bojimo se, više kočnica negoli poticaj, osobito prije nego budemo u prilici verificirati u praksi s vremenske distance određena ponašanja. Predviđeno je da će Narodna banka Jugoslavije, uz odluku koju donosi Savezno izvršno vijeće, pripremiti tumačenje s detaljnim objašnjenjima postupka, obrascima dokumentacije i drugim odgovarajućim elementima za dužnike, banke i zainteresirane strane osobe. Čini nam se da bi bilo primjerenije kad bi najnužnije propise, za koje je sada predviđeno da budu uvršteni u Odluku koju treba donijeti SIV, zajedno s drugim potrebnim objašnjenjima donosio organ nižeg ranga po mogućnosti u obliku pravilnika ili pak Narodna banka

¹⁰ V. Kostić, »Stručnjak za vraćanje dugova«, Vjesnik, Zagreb, 28. kolovoza 1988.

Jugoslavije, ali u obliku uputstava ili smjernica. Nije li predviđena pretjerana regulativa manifestacija nepovjerenja u vlastite snage, a to je i inače jedna od karakteristika birokratiziranog monetarno-financijskog sustava¹¹.

Uz neizbježnu ingerenciju Narodne banke Jugoslavije da obavlja nadzor i provodi poslove konverzije iznenađuje da Narodna banka Jugoslavije za država isključivo položaj posrednika ili organizatora »tehničkog« posredovanja. Pasivna uloga centralnoga novčanog tijela Federacije nije primjerena složenosti i osjetljivosti zadatka. Narodna banka Jugoslavije ne bi trebala biti samo organizator licitacije i administrator burze. U ovoj fazi u poslovima konverzije ili zamjene vanjskih dugova Narodna banka Jugoslavije nije sebi namijenila nikakvo materijalno-financijsko angažiranje, iako je upravo ona bila jamac i platac, bilo solidarni obveznik, bilo u jednom dijelu isključivi dužnik za sva potraživanja u okviru vanjskog duga zemlje.

U drugim zemljama, kao npr. u Brazilu, Meksiku, Turskoj, Čileu, Nigeriji itd., upravo narodne ili centralne banke odnosnih zemalja snose obvezu prikupljanja i stavljanja na raspolaganje zainteresiranima novčanih sredstava u nacionalnoj valuti koja predstavljaju protuvrijednost tražbina obuhvaćenih swappingom. Konačno nijedan pojedinačni posao legalnog swappinga ne može biti realiziran bez prethodne suglasnosti centralnog financijskog zavoda odnosno zemlje. Slično je stanje i kod nas. Konverzija ili zamjena dugova ne može biti izvršena bez prethodne provjere i suglasnosti Narodne banke Jugoslavije. Prema tomu, Narodna se banka Jugoslavije može uvijek zaštititi od daljnjeg nepokrivenog eksponiranja prema eventualnim neurednim platishama u zemlji tako će uskratiti suglasnost i odobrenje za konkretnu transakciju ako je nesigurno da li će ili ne domaći dužnik ili netko drugi u njegove ime, a za svoj račun staviti na raspolaganje dinarsku protuvrijednost. To se postiže garancijama poslovnih banaka od kojih je u ovakvim situacijama opravdano zahtijevati i davanje samostalne garancije. Ovo je vrlo bitno pitanje i preduvjet nesmetanog funkcioniranja koncepta realizacije predviđenih transakcija zamjene dugova.

U svakom slučaju od Narodne banke Jugoslavije treba očekivati aktivniju ulogu negoli je samo uloga posrednika u operacionalizaciji transakcija swappinga. Pri tom u prvom redu mislimo na brigu i zalaganje da se slobodna dinarska sredstva usmjeravaju na poslove konverzije i zamjene dugova. Tako bi ta sredstva bila usmjerena u privredni krvotok zemlje uz istodobno smanjenje zaduženosti i same Narodne banke Jugoslavije.

Dužni smo istaknuti da u tekstu nacрта dokumenata, kako ih je pripremila Narodna banka Jugoslavije, posebno podržavamo dvije osnovne postavke, a to su:

¹¹ »Jedno od osnovnih juridičkih načela je u privrednom poslovanju i uopće u imovinskom pravu, a osobito to vrijedi za ponašanje u pomorstvu jest da slobodna dispozicija stranaka postoji sve dotle dok određeno ponašanje nije u suprotnosti s izričitom kogentnom normom.«, citat iz rasprave »Deposicija broda kao atribut mortgagea i ugovornog založnog prava«, Kačić, H., u Usporedno pomorsko pravo i pomorska kupoprodaja, br. 100, 1983, str. 152. Na istoj liniji shvaćanja, ali mnogo detaljnije i zanimljivije V. Srića objašnjava genezu određenih ponašanja u našem društvu u zbirci eseja objavljenih u knjizi »Od krize do vizije«, Privredni vjesnik, Zagreb, 1988.

1. Swapping ne može rezultirati pozitivnim učincima ako bi se pokrивao sredstvima novčane emisije, jer bi se time dodatno akcelerirala inflatorna kretanja. Međutim, nesporno je da se ostvaruju još negativniji efekti kada se novac iz emisije usmjeruje u pokrivanje budžetskih troškova, kreditiranja klirinških poslova, itd. Smatramo potrebnim istaknuti da značajno smanjenje budžetskih izdataka, u prvom redu Federacije, ali i ostalih društvenopolitičkih zajednica, predstavlja nužnost za ozdravljenje privrede.

2. Swapping ne bi trebao ići na teret deviznih sredstava zemlje ili ugroziti tekući, odnosno budući priliv deviznih prihoda zemlje. Takav načelni stav Narodne banke Jugoslavije je ispravan, ali samo pod uvjetom da se shvati i primijeni u ekstenzivnom kontekstu, s time da se prihvati načelo supstitucije u ostvarivanju deviznog prihoda zemlje. Naime, ako se taj svježi kapital usmjeri u funkciju ostvarenja deviza i povećanja izvoza, bez obzira da li se radi o izvozu proizvoda, usluga, ulaganja itd, onda takav devizni priliv koji se ostvaruje proširenjem privrednih kapaciteta stupa na mjesto onih deviznih priliva koji utrnjuju konverzijom ili zamjenom dugova.

Upravo na primjeru broda koji se izgradi u domaćem brodogradilištu i, bilo posredno bilo neposredno, ostaje na privrednom iskorištavanju domaćim brodarskim organizacijama, povećanje izvoznih efekata doživljava svoj puni smisao. Substitucija deviznog priliva koji se ostvaruje u brodarstvu eklatantan je primjer vrlo svrsishodnog ponašanja. Naime, izvozom usluga novoizgrađenim brodom koji eksploatira domaći brodar ostvaruje se devizni efekt za 2,5 do 4 puta veći negoli to postizemo direktnim izvozom takvoga broda, a multiplikacija opsega deviznog priliva ostvaruje se na ovaj način:

a) Nakon razdoblja koje je uobičajeno za otplatu kredita, brod se u našim uvjetima iskorištava još sljedećih 10—15 godina te u cijelom tom razdoblju ostvaruju dodatni devizni priliv u čistu akumulaciju;

b) istekom vijeka iskorištavanja broda ostaje vrijednost starog željeza koja se kreće oko 1/10—1/15 vrijednosti novog broda, a te se sirovine danas uvoze za potrebe željezara;

c) brodogradnja uživa veću sigurnost naplate, odnosno ima manji rizik realizacije kredita u usporedbi s prodajom na kredit inozemnim kupcima, o čemu postoje direktne pouke iz prošlosti;

d) preko domaćeg korisnika broda omogućuje se plasman izvanredno širokog spektra proizvoda na svjetskom tržištu ugradnjom u brodove domaće proizvodnje. Ne zaboravimo da oko 160 značajnih proizvođača repromaterijala i opreme iz cijele zemlje sudjeluje u isporuci materijala i opreme koji se ugrađuju u brod;

e) zapošljavaju se domaći pomorci i to u vrijeme visoke stope nezaposlenosti pomoraca;

f) ostvaruje se dugoročno i stalno korištenje dijela kapaciteta brodogradnje što je osobito važno u kriznim razdobljima;

g) proširuju se i unapređuju ekonomski potencijali domaćih brodara koji vlastitim privređivanjem pridonose ukupnom razvoju zemlje i realizaciji dodatnoga deviznog priliva.

Prijedlog Narodne banke Jugoslavije izražen u toč. 38. Odluke da se neće priznavati uvozna prava ni dinarske izvozne stimulacije s naslova naplate dinara iz konverzije duga ili zamjenom tražbina, jest u osnovi opravdan. Popust (»discount«) ostvaren poslovima swappinga treba biti dostatan stimulans prilikom raspodjele između svih subjekata involviranih u takvoj transakciji. Pri tomu interes izvoznika koji gubi pravo na izvoznu stimulaciju ili na povrat carine treba posebno vrednovati.

Međutim, pitamo se u čijem interesu takvi subjekti gube tzv. uvozna prava? Osim toga, izvozne stimulacije, odnosno vrijednost primova i povrat carina treba zadržati na raspolaganju Narodne banke koja bi ih trebala biti dužna namjenski usmjeriti za podmiru dinarske protuvrijednosti pri transakcijama obuhvaćenim swappingom. Time bi se u omjeru ušteda s ovog naslova dao stanoviti poticaj transakcijama konverzije uz istodobno smanjenje vlastite zaduženosti, i to u segmentu gdje su Federacija zajedno s Narodnom bankom Jugoslavije jedini eksponenti zaduženja. Na taj se način oba ova subjekta oslobađaju negativnih efekata tečajnih razlika i kamata.

Sadašnji nacrt mjera kojim se namjerava regulirati poslove konverzije i zamjene dugova sadržava jednu daljnju anomaliju. Naime, odredbom točke 10. Odluke predviđeno je da Narodna banka Jugoslavije za pokriće svojih troškova zadržava 5 % dinarske protuvrijednosti konvertirane tražbine, dakle 5 % od nominalne vrijednosti zaduženja. Predloženo je također da bi se dužnicima koji stave na raspolaganje dinarsku protuvrijednost (dakle to su dužnici koji svoj devizni dug otplaćuju dinarima) odobrilo posebno umanjenje dinarske protuvrijednosti obveze ako je izmiruju prije dospijeća i to u visini od 10 % od ostvarenog popusta (»discounta«). Kod toga treba imati u vidu da se ovdje u stvari ne radi o isplati duga prije dospijeća, jer je inicijalno dospijeće već u nekoliko navrata prethodno nastupilo. Takav svoj stav Narodna banka Jugoslavije obrazlaže na ovakav način: »Ovakvo rješenje ima puno opravdanja u činjenici da dobit u poslovima izvoza uz naplatu u dinarima iz konverzije domaći izvoznici realizuju upravo na teret dužnika koji su dinare obezbedili izmirujući u zemlji obveze po svom dugu.« Postavlja se pitanje da li ili ne financijski efekti koje dužnici postižu samim swappingom predstavljaju dovoljan stimulans? Dužni smo ponoviti da se sudjelovanjem u swapping aranžmanima dužnik oslobađa deviznog duga uz dinarsku isplatu protuvrijednosti, te stoga smatramo da je u tom sadržana dovoljna stimulacija za dužnike jer se time, uz oslobođenje od deviznog duga, dužnici oslobađaju od kamata i daljnjih negativnih tečajnih razlika kao i drugih s tim povezanih troškova. Ne ulazeći u razloge zbog kojih su se takvi subjekti našli u položaju deviznih dužnika, jasno je da su oni htijeli ili ne povrijedili norme ugovorne discipline. Pravno ekonomske posljedice povrede ugovornih normi su poznate. Ako bi prijedlog Narodne banke Jugoslavije o vrijednosti od 10 % ostvarljivog popusta na temelju swappinga bio prihvaćen, po našem mišljenju to bi imalo karakter nagrade koja bi se priznavala onima koji neuredno izvršavaju svoje obveze. Nesumnjivo je da se ovim prijedlogom ne postiže jačanje ugovorne discipline, a što je jedan od ciljeva nove privredne reforme. Osim toga, takav prijedlog vodi prema razvijanju shvaćanja o socijalizaciji tečajnih razlika.

Nadalje, postavlja se daljnje pitanje: Da li Narodna banka Jugoslavije vodi računa o tome koji omjer popusta bi trebalo priznavati onim domaćim subjektima koji, iako nisu dužnici vanjskog duga, ipak odluče staviti na raspolaganje dinarsku protuvrijednost, radi omogućavanja swoppinga i smanjenja ukupne zaduženosti zemlje?

Treba se nadati da provizija po stopi od 5 % u korist Narodne banke Jugoslavije za usluge isključivo tehničkog posredovanja neće biti prihvaćena. Također ne bi trebalo odobravati posebnu premiju dužnicima koji devizni dug vrate u dinarima. Čini nam se da bi ova potonja mjera uvela u našu praksu neki novi oblik »šticunga« samo obrnutog predznaka. Objе bi spomenute mjere imale sigurno destimulativni učinak za stabilizaciju privrede.

Zanimljivu pouku možemo zabilježiti iz prakse Nigerije u vezi sa swappingom. U prvom redu treba naglasiti da centralna banka Nigerije, uz usluge tehničkog posredovanja za poslove odobrene konverzije, preuzima obvezu da odmah nakon primitka obveznica duga ili druge isprave o postojеćem kreditnom aranžmanu, doznači na račun korisnika konvertiranog duga protuvrijednost u nacionalnoj valuti (»Nair«).¹² Za sve te operacije centralna banka Nigerije naplaćuje komisiju po stopi od 2,5 % koja se primjenjuje na iznos popusta po konvertiranom dugu.¹³ Ovaj primjer pokazuje da su odgovarajuće usluge u Jugoslaviji skuplje za 5 do 8 puta negoli što su u Nigeriji. I ovaj je slučaj manifestacija činjenice da u Jugoslaviji imamo vrlo skupu nadgradnju.

Nacrtom Odluke predviđa se organiziranje mehanizma aukcije, odnosno licitacije ili nadmetanja. Nadmetanje bi se odnosilo na dio popusta kojeg stranci ustupaju svojim jugoslavenskim partnerima. Postupak nadmetanja je sigurno koristan instrument za zaštitu interesa domaćih partnera. Međutim, čini nam se da ovaj postupak može funkcionirati samo za poslove konverzije dugova, ali ne i za zamjenu dugova, te jedino u pretpostavci da postoji djelotvoran mehanizam kojim bi se osigurao dovoljan volumen dinarske protuvrijednosti.

U svakom slučaju proizlazi da u ovoj fazi provjere i uhodavanja swappinga mehanizam nadmetanja je prerano uvoditi. Treba očekivati da će mehanizam nadmetanja biti koristan i potreban instrument u transakcijama swoppinga tek nakon što se u skladu s ustavnim amandmanima donesu i ostali temeljni zakoni kojima se provodi privredna i društvena reforma. U tom kontekstu osobitu važnost imat će budući Zakon o poduzećima i Zakon o stranim ulaganjima.¹⁴ Promjene koje se sada predlažu u području vlasništva i poduzetništva su, zaista, revolucionarnih dimenzija. One zahtijevaju vrijeme da zažive i u mentalitetu naših domaćih subjektivnih snaga. Jednom riječju, najprije je potrebno, u skladu s rješenjima nove regulative i fundamentalno novim strukturalnim promjenama društvenoekonomskog

¹² Guidelines on Debt Conversion Programme for Nigeria, Lagos, 5. srpnja 1988.

¹³ Ibidem, čl. 2.9.

¹⁴ Pobljiže o tome, A. Čičin-Šajn i J. Barbić, u raspravi »Nacrt Zakona o stranim ulaganjima i njegove implikacije za reformu privrednog sistema«.

sustava, doživjeti konsolidaciju privrede. Instrument nadmetanja u funkciji realizacije konverzije i zamjene dugova može postati djelotvoran i koristan instrument tek nakon što se provede prestrukturiranje privrede uključujući tu i promjene koje su neizbježne u strukturi vlasništva i položaju naših poslovnih banaka.

Idealna je zamisao da se poslovi swappinga obavljaju nadmetanjem na burzi. Međutim, objektivne okolnosti upućuju na oprez. Treba se čuvati voluntarizma i utopizma. Neuspjeli pregovori nisu štetni. Neispunjenje zaključenih ugovora koji ne stupe na snagu iz bilo kojih razloga nije u pravilu štetno, ali može rezultirati štetnim posljedicama ako se takve situacije ponavljaju, ovisno o uzrocima zbog kojih se ugovori ne ispunjavaju. Međutim, neuspjeh u funkcioniranju nadmetanja, odnosno tržišta koje se predviđi u pozitivnom aktu Saveznoga izvršnog vijeća bio bi štetan, i to ne samo za ugled predlagatelja takvih normativnih akata.

PРАВНА RAZMATRANJA

Što se tiče pravnih oblika pomoću kojih se obavljaju poslovi swappinga i drugih transakcija s tim u vezi treba konstatirati da još u praksi nije afirmiran nijedan standardni tip ugovora o swappingu. Odnosi između stranaka su složeni i zbog toga pravni instrumenti kojima se reguliraju odgovarajući poslovni aranžmani ne mogu biti jednostavni. Sasvim je razumljivo da su pravne forme kod poslova konverzije dugova jednostavnije negoli kod poslova zamjene dugova.

Konverzija dugova — vrlo jednostavna forma za konverziju duga može se obaviti na osnovi ugovora o kupoprodaji obveznica («note purchase agreement»), s tim da se pod obveznicom ako se tako izričito ugovori, podrazumijeva svaka isprava o postojanju duga ili kredita. Tako npr. ugovor o zajmu, vlastita mjenica, ugovor o garanciji, isprava o jamstvu s učinkom jamca i platca.

Na isti način se konverzija duga može pravno reglementirati u formi ugovora o ustupu, tj. cesiji. Konverzija može biti potpuna i na temelju ugovora o kupoprodaji obveznice i na temelju ugovora o cesiji, jedino ako se perfektnost ugovora poveže s dobivanjem suglasnosti Narodne banke Jugoslavije. U suprotnom, radi se o nepotpunom prijenosu tražbina, dakle o promjeni subjekta na vjerovničkoj strani, tako da u vjerovničku poziciju umjesto jednog subjekta stupa drugi, ali time još nema konverzije, jer ispunjenje *causae* posla ovisi o pristanku dužnika.

Pri konverziji dugova se radi o dvostranim pravnim poslovima, tako da je za ispunjenje *causae* posla potrebno afirmativno očitovanje trećeg subjekta, a to je dužnik, odnosno Federacija, odnosno Narodna banka Jugoslavije koja se istodobno nalazi u položaju jamca i platca.

U poslovima konverzije dugova prenositelj duga odgovara za veritet tražbine, a za bonitet samo ako se tako izričito ugovori.

Prodaja se, odnosno prijenos tražbina na sekundarnom tržištu, obavlja i bez, odnosno mimo suglasnosti države. Čak se zamjenjuju tražbine jedne države za tražbine druge države. Jasno, uvijek uz primjenu popusta koji će ovisiti o kreditnoj sposobnosti i kreditnom ugledu odnosnih država.

Zamjena dugova — poslovni odnos kod pravnog posla zamjene dugova se zaključuje između pet stranaka, a to su: 1. dosadašnji vjerovnik; 2. dosadašnji krajnji dužnik; 3. država, odnosno narodna, odnosno centralna banka kao jamac i platac; 4. izvoznik ili domaći investitor; 5. strani kupac ili investitor ili kreditor. Novi kreditor će se najčešće pojaviti u posebnom izdvojenom položaju kao šesta stranka.

Ova lista nije potpuna jer je moguće da uz naprijed navedene subjekte poslovnom aranžmanu pristupe kao stranke i druge osobe, kao npr. poduzeće ili domaća poslovna banka, koja nije dužnik, ali koja sudjeluje u poslovnom aranžmanu kao osoba koja stavlja dinarska sredstva na raspolaganje na osnovi posebnog dogovora s ostalim subjektima. Pri zamjeni dugova u poziciji dosadašnjeg vjerovnika, a naročito u položaju novog kreditora, može se pojaviti veliki broj subjekata, osobito u situacijama kada se prava i obveze kreditora poliraju ili sindikaliziraju u određenim omjerima sudjelovanja svakog sudionika.

Zamjena dugova se može izvršiti na temelju okvirnog ugovora («overall agreement», «master agreement», «house agreement» itd., a u praksi se susreću i mnogi drugi nazivi ugovora) kojim se utvrđuju osnovna načela i bitni uvjeti transakcije uz odvojeno zaključivanje posebnih dvostranih ili višestranih ugovora između pojedinih subjekata ili više njih u istom stranačkom položaju.

Država, odnosno Narodna banka, formalno ne mora biti stranka ugovora o zamjeni duga, ali kao garant ili supergarant njena uloga ostaje od najznačajnijeg utjecaja za perfektuiranje bilo kakvog posla zamjene dugova.

Ugovor o zamjeni dugova («debt exchange agreement» ili «convertible participation agreement») može, uz sve odredbe koje sadrži okvirni ugovor, obuhvatiti i sve druge redovne i akcidentalne sastojke. Međutim, u takvoj situaciji niz esencijalnih ugovornih odredbi usaglašenog sadržaja stipulira se u posebnim aneksima uz ugovor, koji kao prilozi imaju jednak pravni učinak kao i odredbe samoga ugovora.

Nesporno je da se od svih vrsta imenovanih pravnih poslova našeg imovinskog prava rijetko koja može primijeniti u cijelosti. One mogu čak vrlo ograničeno poslužiti i kao interpretativno pomagalo u odnosu na sastojke i rekvizite pravnih instrumenata kojima se reguliraju poslovi swappinga. Radi kvalifikacije ovih ugovora, a bez rizika da ne pogriješimo, možemo se poslužiti jedino omnibus odrednicom, tj. da se kod ugovora o zamjeni dugova radi o pravnim poslovima sui generis u kojima se isprepliću obilježja mnogih instituta općega i pojedinačnoga obveznoga prava.

U ugovorima o zamjeni dugova pronalazimo obilježja kupoprodaje, ustupa, uputa, prijeboja, naloga, oprosta duga, posloводства, zastupanja, obećanja radnje treće osobe, jamstva odnosno poručanstva, depozita, zaloga, odricanja od prigovora, itd.

Irelevantno je koja obilježja prevladavaju jer nam to ne može biti pouzdan putokaz za određenje o kojem se tipu pravnog posla radi. Preostaje da se od slučaja do slučaja analizira svaki pojedini instrument radi određenja pravg sadržaja i prirode ugovora.

Iz izloženog možemo konstatirati da se pravni poslovi swappinga zbog svoje razgranatosti sadržaja, bogatstva obilježja, složenosti interesa, višestrukosti stranaka i kompleksnosti odnosa mogu staviti pod zajednički nazivnik »trampe međusobnih prava i obveza«.

Ugovori s kojima se reguliraju pravni odnosi iz predmetne materije rijetko će biti podvrgnuti primjeni zemlje o čijem se dugu radi. Slobodnom voljom stranaka većina ugovora se, u pogledu primjene prava, podvrgava američkom pravu i to posebno pravu države New York. Zbog toga se uzdržavamo od detaljnije analize u kontekstu primjene jugoslavenskog prava.

Sigurno je da će naša doktrina u ovom novom području poslovnih aktivnosti imati priliku da iznese ocjene i kritike.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Završavajući naša razmatranja o swappingu, željeli bismo istaknuti da su učinci koji se mogu ostvariti swappingom bitno značajni i važni za cijelu zemlju. Zanimanje koje se kod naših poslovnih krugova budi za transakcije iz područja swappinga opravdava naše razmatranje i proučavanje predmetne materije. Želimo također naglasiti da swapping treba podržati u oba svoja oblika i kao konverziju dugova, s jedne strane, i kao zamjenu dugova, s druge strane. Brodogradnja je već među prvim našim poduzetnicima zakoračila, nadamo se uspješno, u ovo područje. Teškoće koje se u tomu javljaju jesu naše domaće, dakle, interne prirode i odnose se uglavnom na dinarsku nelikvidnost dosadašnjih krajnjih dužnika. Iznenađuje oklijevanje onih naših poslovnih banaka koje raspolažu zadovoljavajućom dinarskom protuvrijednošću da se odlučnije uključe u ovakve transakcije, osobito kad se time prekida njihova eksponiranost u odnosu na tečajne razlike, kamate itd, po dugovima koji ih ipak terete kao jamca ili sl, pa i bez obzira što inicijalno nisu bili zajmoprимci. Ako takvi subjekti procjenjuju da treba čekati trenutak da im se omogući vraćanje deviznih dugova ispod službenog tečaja između dinara i US dolara, ili bilo koje druge valute, vrijeme bi trebalo pokazati da su takve računice pogrešne pod uvjetom da prevlada ekonomska logika i razum.

Ovi poslovi otvaraju perspektive da Jugoslavenska banka za međunarodnu ekonomsku suradnju (JUBMES) odigra značajnu ulogu, ali ovom prilikom vrijeme i prostor nam ne dopušta iznošenje konkretnih sugestija u kojem pravcu poslovanje JUBMES-a može i treba biti od odlučne važnosti. Na temelju materijala o konverziji i zamjeni dugova, kako su u formi prijedloga izneseni u okviru Narodne banke Jugoslavije, čini nam se da prevladava samozadovoljstvo o postignutim uvjetima sporazuma o reprogra-

miranju s obzirom na dobiveni predah, tj. moratorij od šest godina. Kad ne bi prevladavalo takvo mišljenje da je prerano sada razmišljati o stvaranju preduvjeta za vraćanje državnih dugova, vjerujemo da bi prijedlozi Narodne banke Jugoslavije bili drugačije formulirani.

Treba se nadati da će brodogradnja znati iskoristiti postojeće šanse, a efekti bi bili sigurno povoljniji da Narodna banka Jugoslavije u svojem pasivnom položaju ne prepušta drugim subjektima, tj. izvoznicima snošenje glavnog tereta o organiziranju i provođenju swappinga.

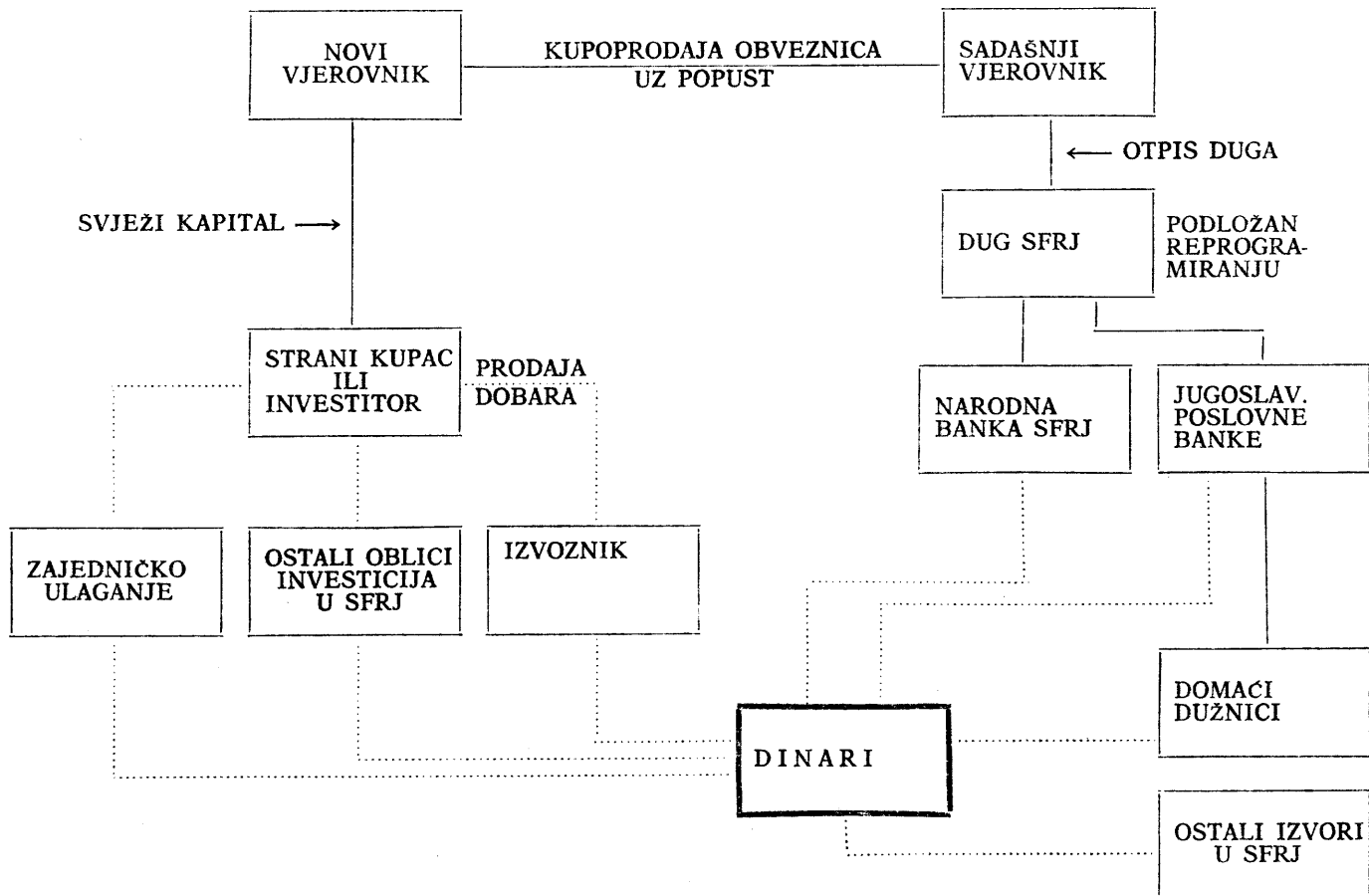
Prije svega moramo se nadati da swapping može odigrati vrlo značajnu ulogu u vraćanju brodova za domaće brodare u proizvodne programe naših brodogradilišta. Kategorički možemo braniti stav da interes i spremnost stranih kreditora, odnosno bankarskih institucija, postoji da prate projekte, jer postoji povjerenje u kreditne sposobnosti i poslovnost jugoslavenskih brodara.

S izvjesnošću se može tvrditi da bi se uz swapping mogao injektirati novi volumen svježeg kapitala kojim bi se mogla tijekom razdoblja gradnje pokriti uvozna komponenta za materijale koji se ugrađuju u brod.

Preostaje da brodari i brodograditelji smjelije krenu u realizaciju ovih projekata i ne bi trebalo dopustiti da ih sadašnji stavovi administracije i dijela banaka obeshrabre. Treba pripremiti zdrave programe i ne treba gubiti povjerenje da se neće uspjeti s realizacijom, jer ekonomski uvjeti sazrijevaju, zakonske mogućnosti i pravne forme postoje, a dodatnih deviznih sredstava ima, samo nedostaje da se sve to objedini.

Pogrešno bi bilo poticati mišljenje da se kroz swapping mogu ostvarivati »poslovi stoljeća«, ali je očito da se brodarima otvara »šansa stoljeća« da se brodovima koji se grade ili bi se gradili u Jugoslaviji za domaće brodare prizna izvozni tretman. Ako se u sadašnjim okolnostima, uključujući tu i mogućnost koje pruža swapping, ne prizna tako izgrađenim brodovima status izvoznog posla, onda je vrlo vjerojatno da sadašnje poslovodne strukture u brodarskim organizacijama više neće imati takvu priliku u svojem radnom vijeku. Objektivno se treba pribojavati da ćemo zakoračiti u sljedeće tisućljeće bez ijednog porinuća prekomorskog broda pod jugoslavenskom zastavom s domaćih navoza za jugoslavenskog brodarka.

SWAPPING — ZAMJENA DUGOVA

Summary

DEBT CONVERSION AND YUGOSLAW SHIPPING AND SHIPBUILDING

The author explains the circumstances and identifies the conditions that should be fulfilled in order to achieve implementation of debt conversion. Within the extensive concept of debt conversion differences are defined between the concept of debt conversion and debt exchange. He refers critically to the draft provisions elaborated within the National Bank of Yugoslavia aiming at legal regulation of debt conversion in SFR Yugoslavia. He supports the application of swappings in the shipbuilding and shipping industry. The author reminds of the negative effects if the discount gained through debt conversion is not directed into revitalization of the Yugoslav economy pointing out that besides shipping and shipbuilding debt conversion may be applied usefully for the development of tourism, agriculture, profitable industry, road constructions, etc.